

KITAIBELIA	XVIII. évf. 1-2. szám	pp.: 31–34.	Debrecen 2013
------------	-----------------------	-------------	---------------

Újabb adat a magyar adventívflóra ismeretéhez: az *Allium paradoxum* (M. Bieb.) G. Don 1827 Magyarországon

KORDA Márton

NyME Növényteni és Természetvédelmi Intézet, H-9400 Sopron, Ady Endre út 5.
korda.marton@gmail.com

Bevezetés

A Nyugat-, ill. Közép-Ázsiában honos *Allium paradoxum* (M. BIEB.) G. DON az 1820-as években került Európába. Kivadásának első adata Angliából 1863-ból egy Edinburgh közeli erdőből származik (CLEMENT - FORSTER 1994). A kontinensen való megtelepedéséről első alkalommal 1867-ben Csehországból tudósítanak (PYŠEK et al. 2002). Azóta Európa egyre több országából jelzik előfordulását, meghonosodását, és esetenként inváziószerű terjedését is. Hazánkban első alkalommal 2010-ben került elő a faj. A dolgozat célja a potenciális özönnövény morfológiai jellemzőinek, élőhelyi viszonyainak bemutatása, valamint a magyarországi előfordulásának ismertetése és a hazai *Allium* határozó kulcsba való illesztése.

Nevezéktan

Allium paradoxum (M. BIEB.) G. DON [Mem. Wern. Nat. Hist. Soc. 6: 72. (1827) ("1832"). Typus: *Scilla paradoxa* M.Bieb., Fl. Taur.-Caucas. 3: 267. 1819.]

A faj az *Allium* L. nemzetség *Briseis* (SALISB.) STEARN. szekciójába tartozik, mely egyben a szekció egyetlen hazai képviselője.

Az *Allium paradoxum* elsősorban a német nyelvterületeken "csodás hagyma", ill. "különös hagyma" néven kerül említésre, míg az angol nyelvterületeken általában kevésvirágú hagymaként tárgyalják. Magyar névként a szerző a „csodás hagyma” elnevezés átvételét javasolja.

Morfológiai jellemzés

A *Briseis* szekció fajaira általánosan jellemző, hogy a hagymáik gömbölydedek, rizóma nélküliek. Leveleik tőállóak, a talajfelszín felett rövid levélhüvellyel csatlakoznak a szárhoz. A leveleiken jellemző a jól fejlett, kiemelkedő középér. Száruk szögletes. A 2 virágzati buroklevél rövidebb a virágzatnál, maradó. Minden porzószal csúcsán 1 portok van. A magvak szögletesek, fehér elaioszómákkal.

Az *A. paradoxum* 15–30 cm magas, hagymás évelő. A szár egyszerű, 3 élű, levéltelen, virágzaskor a csúcsa bókóló. A hagyma 1-1,5 cm átmérőjű, gömbölyded, jellemzően sok, apró (0,3-0,6 cm átmérőjű) sarjhagymával. Általában 1, esetenként 2, igen ritkán 3 tőlevelet fejleszt. A levél keskeny-hosszúak vagy lándzsás, a közepe táján a legszélesebb, 20–26 cm hosszú és 1,5–2,5 cm széles, fényes zöld. A levél közép ere feltűnően kiemelkedő. A virágzat egyoldalra bókóló, kevés, gyakran csak egy virágú. A lepel fehér, rajta általában egy hosszanti, halványzöld sáv fut, a csúcsa tompa. A lepellevelek haragszerűen összeborulnak. Az egyes virágok kocsánya 2–4,5 cm hosszú, lecsüngő. A virágzatban gyakran apró, sárgászöld sarjhagymák fejlődnek, ezek száma legfeljebb 15 db. A virágzat általában virágokat és sarjhagymákat egyaránt tartalmaz, de ismert a sarjhagyma nélküli (var. *normale*) alak is, és nem ritka az sem, hogy a virágzatban csak sarjhagymák fejlődnek ki. Termése háromrekeszű tok.

Európai vonatkozásban a legtöbb irodalom szerint az *A. paradoxum* sarjhagymás alakja fordul elő, és ezeken a helyeken jellemzően termést nem érlel.

A hazánkban előkerült állomány egyedeinek virágzatában sarjhagymák nem fejlődnek, vagyis a var. *normale* alakról van szó. Az európai tapasztalatokkal ellentétben a hazai állomány bőségesen érlel termést. A magszórás 2011-ben már május végére lezajlott. A Magyarországon előkerült állomány egyedei áprilistól május közepéig virágoznak.

Az *A. paradoxum* újabb hazai megtelepedésére lehet számítani, ezért az alábbiak szerint javasolható beillesztése a hazai *Allium* határozókulcsba (SRAMKÓ 2009).

- 14a** A levél 1-4 cm széles **15**
- 14b** A levél legfeljebb 8 mm széles..... **16**
- 15a** A szár erőteljes, 5–10 mm Ø, csak töve leveles. A levél 1–4 cm széles. A lepel sötét bíborszínű, virításkor csillagszerűen szétálló (később összehajló). – A hagyma 1,5–3 cm Ø, széles tojásdad, fiókhagymák nincsenek. A levél lapos, belül végig tömör. Virágzati buroklevél 2, rövidebb a virágzatnál. A virágzat kezdetben ernyőszerű, később majdnem gömbölyű. A lepel 5-9 mm hosszú. A porzók rövidebbek a lepelnél, a portok lila. **T:** 40–100 cm. **Ge.** V–VI. Száraz gyepek, mezsgyék, útszélek. **ÉK** (Mátra), **DK**, **NyDt** (Soproni- és Vasi-dv.), **KisA?**, **NA** (Tt szórv.; Duna m.), ritka. [*A. nigrum* var. *atropurpureum* (Waldst. et Kit.) Vis.] **A. atropurpureum** Waldst. et Kit. – Biborfekete h.
- 15b** A szár vékonyabb, három élű, nem leveles. Tőálló levél 1–(3), legfeljebb 2,5 cm széles. A lepel fehér, virításkor harangszerűen összehajló, bókoló, vagy hiányzik. – A hagyma 1–1,5 cm Ø. A virágzatban sárgászöld sarjthagymák ülnek, vagy sarjthagyma nélküli (var. *normale*) (esetenként csak sarjthagymák vannak!). A levél lapos, fényes zöld, kiemelkedő középérrel. Virágzati buroklevél 2, fehér, rövidebb a virágzatnál, maradó. A virágzat egy oldalra bókoló, kevés virágú, a virágok kocsánya 2–4,5 cm hosszú. A lepel legfeljebb 1 cm hosszú, egy hosszanti, halványzöld sávval. A porzók nem állnak ki a lepelből. **T:** 15–30 cm. **Ge.** IV–V. Adv. (Ny- és Közép-Ázsia, Kaukázus). Dísznövény, ritkán elvadul. Üde- és félszáraz erdők. **DK** (Budapest), igen ritka. [*Scilla paradoxa* M. Bieb.]

A. paradoxum (M. Bieb.) G. Don – Csodás h.

Elterjedési terület, termőhelyi viszonyok

Az *Allium paradoxum* őshonos elterjedési területe Ázsia nyugati és középső területeit, illetve a Kaukázus öleli fel. Jellemzően árnyékos, félárnyékos, üde, illetve félszáraz erdei élőhelyek növénye.

A faj az 1820-as évek elején dísznövényként került Európába. Első alkalommal 1863-ban Angliában tapasztalták kivadását egy Edinburgh közeli erdőben (CLEMENT – FORSTER 1994). Nem kellett sokat várni a kontinensen való megjelenésére sem. 1867-ben Csehországban bukkantak kivadult állományára (HEJNY 1971, KUBESOVA 2000, PYŠEK et al. 2002). Azóta egyre több európai országból jelzik előfordulását. A Flora Europaea szerint (TUTIN et al. 1980) kivadult állományai ismertek a fentiekén túl Hollandiában, Dániában, Írországon és Németországban. Németország legtöbb tartományából jelzik, és meghonosodott neofionként tartják számon (WIEDEMANN 1995, GARVE 2005). A svájci (LAUBER – WAGNER 1996) és az osztrák (FISCHER et al. 2005) flóra is alkalmi elvadulásairól, ill. meghonosodásáról tudósít. Skóciában WELCH et al. (2001) a potenciális inváziós fajok közé sorolja.

Magyarországi előfordulás

Az *Allium paradoxum* állománya 2010. április 17-én, a Tétényi-fennsík flórájának kutatása során került elő a közigazgatásilag Budapest XI. kerületéhez tartozó Kamaraerdőben (kvadrátazonosító: 8579/4). Ekkor a növény állománya egy megközelítőleg 2 m²-es foltot terült el. Az állomány egy évvel későbbi felkeresésekor (2011. április 20.) az egyedszám látványos növekedése volt tapasztalható (kb. 4m²-es folt), így valószínűsíthető, hogy nem csak ideiglenes megtelepedésről van szó. A növényből gyűjtött bizonyító példány a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytarában (BP) elhelyezésre került.

A növény előfordulása közvetlenül a lakott terület szomszédságában, a Kamaraerdő Susulyka utcával határos részén, egy erősen zavart, parkerdő jellegű területen található. Nehezen felismerhető, de a lombkoronaszintben uralkodó magas kőrís, valamint a gyepszint egyes elemei (pl. a *Dentaria bulbifera*, *Coridalis cava*) arra engednek következtetni, hogy az élőhely egy erősen átalakított gyertyános-kocsánytalan tölgyes. Az élőhelyen készült cönológiai felvételt az 1. táblázat mutatja.

A növény az erdő szélének közelében tenyészik, emiatt a lombkorona magas, kb. 90%-os záródása ellenére a gyepszintbe az átlagosnál több fény jut. Az erdő szóban forgó területén koncentrált a kirándulók, kerékpárosok taposása, bolygatása, ill. jelentős a környező családi házakból a kerti hulladék behordása. Feltehetőleg a növény is ez utóbbi hatásnak eredményeként jelent meg a területen.

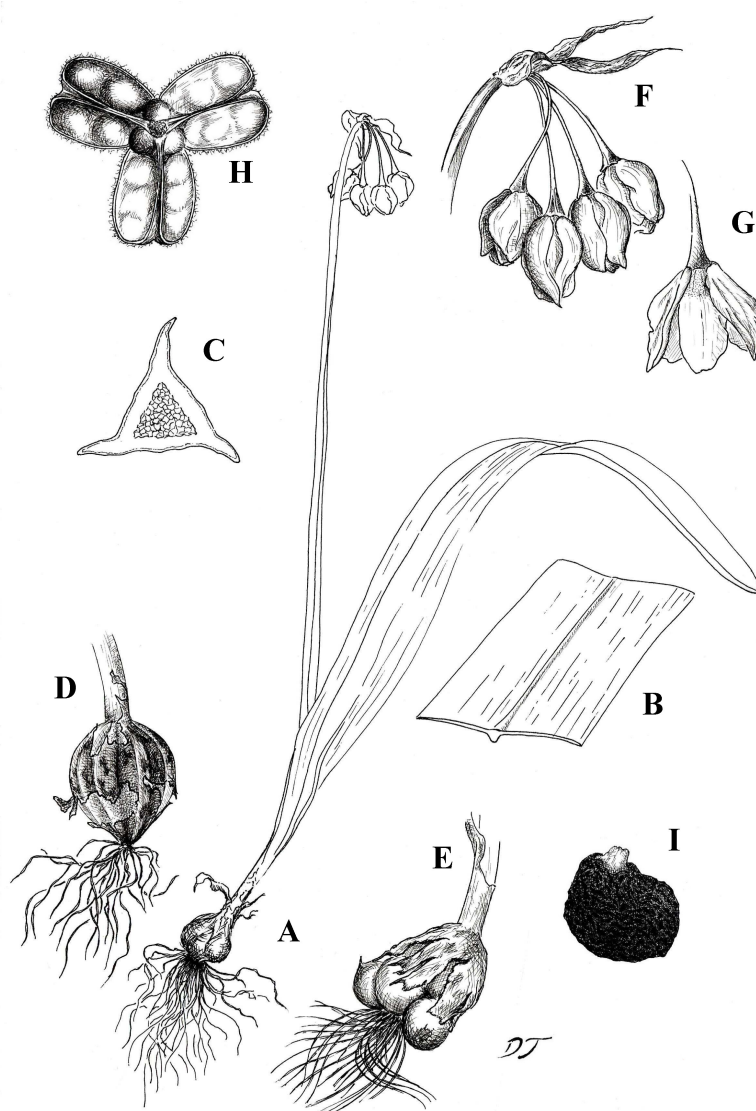
Mivel a faj bőségesen terem és a felszín alatt nagymennyiségű sarjthagymát is termel, lokálisan mindenképpen várható az intenzív terjedése.

1. táblázat. Cönológiai felvétel az *Allium paradoxum* élőhelyén, gyertyános-kocsánytalan tölgyes származékban (Budapest, Kamaraerdő, 20 × 20 m, Korda M., 2011. 04. 20.)

E₃ záródás: 90%: *Fraxinus excelsior* 4, *Quercus cerris* 3, *Quercus petraea* 2

E₂ záródás: 20%: *Acer campestre* +, *Acer platanoides* +, *Acer tataricum* +, *Crataegus monogyna* 1, *Euonymus europaeus* 1, *Fraxinus excelsior* +, *Ligustrum vulgare* 1, *Quercus petraea* +, *Sambucus nigra* 2, *Ulmus minor* +

E₁ záródás: 40%: *Acer platanoides* juv. +, ***Allium paradoxum* 2**, *Ballota nigra* 1, *Brachypodium sylvaticum* 1, *Clematis vitalba* juv. +, *Corylus avellana* juv. +, *Dactylis polygama* +, *Dentaria bulbifera* +, *Fraxinus excelsior* juv. +, *Ficaria verna* 2, *Geum urbanum* +, *Geranium robertianum* +, *Hedera helix* 1, *Impatiens parviflora* +, *Melica uniflora* 1, *Quercus petraea* juv. +, *Robinia pseudoacacia* juv. +

1. ábra. *Allium paradoxum* (M. Bieb.) G. Don (A: habitus, B: levél keresztmetszet, C: szár keresztmetszet, D: hagyma sarjhagymák nélkül, E: hagyma sarjhagymákkal, F: virágzat, G: virág, H: felnyílt toktermés, I: mag) (DANYIK Tibor rajza)

Összefoglalás

Az 1860-as évek óta Európában jelenlévő, és terjedő ázsiai származású *Allium paradoxum* magyarországi megtelepedésére első alkalommal 2010-ben derült fény. A külföldi kivadulásokhoz, illetve az őshonos élőhelyeihez hasonlóan hazánkban is erdei életközösséghez köthető a faj megjelenése. A legtöbb európai példától eltérően hazánkban a var. *normale* állománya került elő, mely virágzatában sarjmagyák nem fejlődnek, viszont termést és benne csíráképes magokat is érlel. A növény állományának 2010 és 2011 tavaszán történt felkeresése igazolta, hogy a faj inváziószertű terjedésre képes, ugyanis az állománya egy év alatt csaknem duplájára nőtt. Az intenzív terjedési képességét és bőséges magtermését figyelembe véve valószínűsíthető a faj további terjedése és más tájakon való megjelenése is.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom DANYIK Tibornak a nagy gonddal elkészített rajzokért, BARINA Zoltánnak és KIRÁLY Gergelynek a vonatkozó irodalmak összegyűjtésében nyújtott segítségével és TIBORCZ Viktornak az angol nyelvű fordításért. A kéziratra vonatkozó észrevételeket és tanácsokat KIRÁLY Gergelynek és VIDÉKI Róbertnek köszönöm. A kutatást a TÁMOP –4.2.1/B-09/1/KONV-2010–0006 „Szellemi, szervezeti és K+F infrastruktúra fejlesztés a Nyugat-magyarországi Egyetemen” pályázat támogatta.

Summary

Allium paradoxum (M. BIEB.) G. DON in Hungary
M. KORDA

Allium paradoxum (M. Bieb.) G. Don is native to West- and Middle-Asia. The plant was introduced into Europe around about 1820. The naturalization of this species was first observed in a forest near Edinburgh in 1863 (CLEMENT – FOSTER 1994). The first appearance of *A. paradoxum* in the Continent was reported from the Czech Republic in 1867 (PYŠEK et al. 2002). Since that time it has been naturalized in many European countries, becoming invasive in some cases. Its first occurrence in Hungary was detected in 2010. This study surveys the morphological traits, habitat preference and Hungarian records of this potentially invasive species.

Irodalom

- CLEMENT, E. J. – FOSTER, M.C. (1994): Alien plants of the British Isles. – BSBI, London, 590 pp.
- FISCHER, M. – ADLER, W. – OSWALD, K. (2005) (Hrsg.): Exkursionsflora für Österreich, Liechtenstein und Südtirol, 2. Aufl. – Land Oberösterreich, OÖ Landesmuseen, Linz. 1380 pp.
- GARVE, E. (2005): Erhalt der Biodiversität von Kormophyten in Niedersachsen und Bremen. – Dissertation, Fakultät für Arch. und Landschaft, Universität Hannover.
- HEJNY, S. (1971): Soucasny stav rozsireni *Allium paradoxum* (M.Bieb.) G. Don v Praze a okolf. (Die heutige Verbreitung des *Allium paradoxum* (M. Bieb.) G. Don in Prag und in seiner Umgebung). – *Zpravy Cesk. Bot. Spol. CSAV* 6(2): 111–118.
- LAUBER, K. – WAGNER, G. (1996): Flora Helvetica. – P. Haupt, Bern – Stuttgart – Wien. 1613 pp.
- PYŠEK, P. – SÁDLO, J. – MANDÁK, B. (2002): Catalogue of alien plants of the Czech Republic. – *Preslia* 74: 97–186.
- SRAMKÓ G. (2009): *Alliaceae*. In: KIRÁLY G. (szerk.) (2009): Új magyar fűvészkönyv. Magyarország hajtásos növényei. Határozókulcsok. – ANP Igazgatóság, Jósvafő. pp. 476–480.
- TUTIN, T. G. – HEYWOOD, V. H. – BURGESS, N. A. – MOORE, D. M. – VALENTINE, D. H. – WALTERS, S. M. – WEBB, D. A. (1980): Flora Europaea, Vol. 5. – Cambridge University Press, Cambridge. pp. 49–69.
- WELCH, D. – CARSS, D. N. – GORNALL, J. – MANCHESTER, S. J. – MARQUISS, M. – PRESTON, C. D. – TELFER, M. G. – ARNOLD, H. – HOLBROOK, J. (2001): An audit of alien species in Scotland – SNH Review Series No. 139, SNH, Battleby.
- WIEDEMANN, H. (1995): *Allium paradoxum* (M. Bieb.) G. Don neu in Nordhessen. – *Hess. Flor. Briefe* 44(3): 39–40.